

Ondernemingsgedrag in Hongarije

Het marktgedrag van ondernemingen is altijd een zwakke stee geweest in de economische prestaties van de centraal geleide volkshuishoudingen. Evenzo zal in het overgangsproces naar een markteconomie het tempo van veranderingen aan de aanbodkant cruciaal zijn voor het beperken van de onvermijdelijke werkloosheid en inflatie en de daarmee gepaard gaande economische en politieke instabiliteit. In dit artikel wordt nagegaan in hoeverre reeds in 1988 en 1989 veranderingen te bespeuren zijn in het gedrag van Hongaarse ondernemingen, wat voor verklaringen daarvoor zijn aan te voeren en wat voor implicaties dit heeft voor het privatiseringsproces in Oost-Europa.

DRS. W. SWAAN*

Beleid en instituties 1988-1989

Alvorens in te gaan op het marktgedrag van ondernemingen is het nuttig eerst de voornaamste veranderingen in het beleid en de economische instituties van de laatste jaren kort te bespreken. In Hongarije bestond vanaf 1968 een systeem van indirecte bureaucratische controle¹. In tegenstelling tot wat gebruikelijk was in de centraal geleide volkshuishoudingen, waren ondernemingen niet gebonden aan formele plancijfers. Niettemin bleven ze onverminderd deel uit maken van de hiërarchie van staats- en partijorganen die gedetailleerde instructies gaven op alle terreinen van het ondernemingsbeleid. Nadat er in 1982 al beperkte legale bestaansmogelijkheden voor privé-ondernemingen waren gecreëerd, werd met de Wet op de ondernemingen van 1 januari 1989 voor het eerst de mogelijkheid geschapen tot daadwerkelijke concurrentie met ondernemingen uit de staatshiërarchie. Men mocht aandelen gaan uitgeven, terwijl het maximum aantal werknemers van 30 naar 500 werd verhoogd. Ook werd voor staatsondernemingen de mogelijkheid gecreëerd om zich om te vormen tot een naamloze vennootschap. Alleen als het eigendom van buitenlandse aandeelhouders boven de 50% uitkomt, dient afzonderlijke toestemming van de overheid te worden verkregen. Buitenlandse eigenaren mogen hun winstaandeel zonder beperkingen in convertibele valuta te gelde maken, terwijl ondernemingen in (gedeeltelijk) buitenlands eigendom belangrijke belastingvrijstelling genieten en ook niet gehouden zijn aan tal van reguleringen, bij voorbeeld op het gebied van de loonvorming.

Belangrijker nog dan deze beginnende wijzigingen in de formele eigendomsstructuur was het betrekkelijk spontane proces van desintegratie van de partijstaat, het gecompliceerde netwerk van partij- en staatsorganen dat feitelijk de eigendomsrechten heeft uitgeoefend in de centraal geleide volkshuishoudingen. De desintegratie voltrok zich in rap tempo gedurende 1989: al vanaf januari afnemende be-

moeienis van lokale partijorganen met het beleid van de ondernemingen; in april afschaffing van de verplichting om allerhande benoemingen te laten sanctioneren door partijorganen; en in oktober uiteindelijk een algeheel verbod op partijpolitieke activiteiten op de werkplek. Het probleem van de dominante rol van de partij op alle niveaus van de economie was niet zozeer dat onkundige partijfunctionarissen zich bemoeiden met zaken die hun eigenlijk niet aangingen. Het probleem was juist dat het sterk geprofessionaliseerde middenkader van de partij een onmisbare intermediaire managementfunctie was gaan vervullen in een hiërarchie die anders allang onbestuurbaar was geworden. De lokale partijorganen waren onmisbaar voor de top van de hiërarchie als een extra controlerende instantie ter correctie van het ineffektieve reguleringssysteem². Aan de andere kant waren ze voor de ondernemingen van cruciaal belang als bemiddelaar in het verkrijgen van (investerings)fondsen van het centrum. Dit laatste heeft uiteindelijk, naast vele andere interne en externe factoren, een belangrijke rol gespeeld in het desintegratieproces: de hiërarchie bleek onvoldoende in staat om investeringsfondsen te genereren, waardoor de machtsbasis van de partijorganen sterk werd uitgehold³.

* Vakgroep micro-economie van de Universiteit van Amsterdam en het Tinbergen Instituut. Een uitgebreide versie van deze studie zal binnenkort als Research Memorandum verschijnen. De auteur is in het bijzonder dank verschuldigd aan Michael Ellman en János Gács voor hun commentaar op eerdere versies.

1. Voor een gedetailleerd overzicht zie J. Kornai, The Hungarian reform process: visions, hopes and reality, *Journal of Economic Literature*, jg. 24, nr. 4, 1986, blz. 1687-1737.

2. Soós heeft erop gewezen dat *mobilisatie* in feite het fundamentele coördinatiemechanisme vormt in de centraal geleide volkshuishoudingen, meer dan de formele planinstructies (in het traditionele systeem) of financiële regulering (in het hervormde systeem van Hongarije en Joegoslavië). Zie: K.A. Soós, Informal pressures, mobilization, and campaigns in the management of centrally planned economies, *Economics of Planning*, jg. 21, nr. 1, 1987, blz. 39-48.

Tabel 1. Directe beïnvloeding van de prijzen in percentages van de afzet, 1986-1989

	(1) officieel vastgestelde prijzen 1968	(2) officiële meldings- plicht 1989	(3) officiële prijscon- sultaties 1989	(1)+(2)+(3) totaal dir. beïn- vloeding 1989		
Prod.prijzen, industrie	35 à 45	18	23	19	6	48
Cons.prijzen, alle sectoren	77	45	18	13	7	38

Bron: Hongaars Prijbureau.

Naast de wijzigingen in de formele en feitelijke eigendomsstructuur vonden er gedurende 1989 ook enkele belangrijke beleidswijzigingen plaats, waarvan vooral de import- en prijsliberalisatie het vermelden waard zijn. Maar liefst 40% van de import van buiten de Comecon werd geheel vrijgegeven, hetgeen in 1990 en 1991 gevolgd zal worden door ieder jaar ongeveer 20% extra⁴. Een mededingingswetgeving is in de maak en zal naar verwachting medio 1990 aan het parlement worden voorgelegd. Wat betreft de prijsvorming was er in 1989 opnieuw sprake van een vermindering van het aandeel van de officieel vastgestelde prijzen, vooral op het gebied van de consumentenprijzen (voor een overzicht zie tabel 1). Belangrijker echter is dat een groot gedeelte van de zogenaamde 'vrije' prijzen nu voor het eerst echt vrijgelaten worden. Eerder werden al deze prijzen alomvattend gecontroleerd door een voortdurend wisselend complex van calculatievoorschriften, meldingsverplichtingen en informele instructies⁵. De prijs- en importliberalisering ging gepaard met een restrictieve monetaire politiek, met als nieuwigheid dat bedrijven valuta voor importen alleen kunnen verkrijgen door het equivalent in Hongaarse forinten enkele maanden tevoren vast te leggen. Hoewel bedrijven de monetaire beperkingen gedeeltelijk omzeilen door onderling in gigantische mate handelskrediet te verlenen, er verder nog nauwelijks faillissementen worden voltrokken en het overheidstekort snel stijgt, moet toch geconcludeerd worden dat de restricties aanmerkelijk harder zijn dan wat eerder gebruikelijk was⁶. Men is er in geslaagd een substantiële liberalisatie door te voeren, zonder dat de inflatie naar Poolse of Joegoslavische hoogte is gestegen, al stegen de producentenprijzen wel: met 4-5% in 1988 en met 10-11% in 1989, terwijl voor 1990 een verhoging met 17-18% verwacht wordt.

Het bijzondere van de zojuist besproken beleidsmaatregelen is niet alleen dat ze überhaupt genomen werden, maar vooral dat ze niet snel onttaarden in nieuwe vormen van indirecte bureaucratische controle. Een van de typische aspecten van het Hongaarse hervormingsproces tussen 1968 en 1988 was immers dat er voortdurend 'vanzelf' recentralisatie optrad: enerzijds omdat de staats- en partijorganen verwoed op zoek waren naar 'het gat in de bureaucratie', ten einde hun eigen competentie te vergroten, anderzijds omdat decentralisatie bij gebrek aan marktconcurrentie onvermijdelijk tot ongewenst ondernemingsgedrag leidde, hetgeen tot correctie noopte⁷. Dat dit proces nu voor het eerst doorbroken is, moet naar alle waarschijnlijkheid in verband worden gezien met de besproken desintegratie van de partijstaat.

Onvoldoende kostenbeheersing

Wat betreft het marktgedrag van ondernemingen is het nuttig een onderscheid te maken tussen korte-termijnas-

pecten (aanwending van de bestaande productiecapaciteit) en lange-termijnaspecten (het scala aan activiteiten dat een bedrijf onderneemt). Ik zal me daarbij beperken tot het gedrag van staatsondernemingen. Het is nog te vroeg om iets zinnigs te zeggen over het effect van de Wet op de ondernemingen van 1989 en het proces van privatisering. Eerder waren privé-ondernemingen door wettelijke beperkingen eenvoudig te klein om daadwerkelijk een bedreiging te kunnen vormen voor de staatsondernemingen.

Hoewel de staatsondernemingen al enkele jaren geconfronteerd worden met een stagnerende vraag en een verminderde toewijzing van middelen door de centrale organen, heeft het bekende gedrag uit de centraal geleide volkshuishoudingen nog steeds de overhand in de benutting van de productiecapaciteit: beperking van inspanningen onder restricties, en meer aandacht voor bureaucratische onderhandelingen dan voor marktonderhandelingen. Geconfronteerd met een restrictief economisch beleid vermindert men de productie liever, dan dat men deze efficiënter organiseert. Zelfs ondernemingen met substantiële overcapaciteit hebben de gewoonte de productie en de afzet te staken tot er iets 'geregeld' is, in het geval ze ontevreden zijn met de verleende preferenties. De tekorten zijn in het algemeen verminderd, maar veel minder dan men zou verwachten gezien de grote daling van de koopkracht. Ook herhaalde stijging van de relatieve prijs blijkt geen garantie te zijn voor een vermindering van de tekorten⁸.

Het grootste probleem is dat de kostenbeheersing nog steeds uitermate zwak is. Sommigen spreken zelfs van kostenmaximalisatie onder restricties als de doelfunctie van een onderneming in een bureaucratische economie⁹. Gedurende 1988 en 1989 is er wat dit betreft nog geen verbetering te bespeuren. Hoewel de staatssubsidies aan de ondernemingen afnamen (zij het met maar de helft van wat voorgenomen was), en de bedrijven vanwege de restrictieve monetaire politiek veel meer aandacht zijn gaan besteden aan het beheer van de kasstroom, zijn de inspanningen om de kosten te verminderen bij lange na onvoldoende om de feitelijke kostenstijgingen tegen te gaan. Tekenend zijn de gegevens uit tabel 2. Het grootste gedeelte van de geplande prijsstijgingen komt voort uit een gelijktijdige stijging van producentenprijzen en consumentenprijzen, met andere woorden door kostenstijgingen door te berekenen. Anders dan men wel wellicht zou verwachten

3. Een zeer verhelderende analyse van de economische functie van de partijstaat is te vinden in het werk van M. Csanádi, dat helaas alleen nog in Hongaars te lezen is. Bij voorbeeld: A pártállam-rendszer szerkezete, kohéziója és szétesése Magyarország példáján (De structuur, cohesie en desintegratie van het systeem van de partijstaat: het geval van Hongarije), *Gazdaság*, jg. 23, nr. 4, 1989, blz. 5-36. Wat betreft de dalende investeringen zie T. Bauer, Deceleration, dependency and 'deparentalization': some considerations concerning the changes of the Soviet Union and Eastern Europe in the coming decades, *Acta Oeconomica*, jg. 39, nr. 1-2, 1988, blz. 155-169.

4. J. Gács, The progress of liberalization of foreign trade in Hungary, paper presented at the conference Attempts at liberalization: Hungarian economic policy and international experience, Boedapest, november 1989.

5. W. Swaan, Price regulation in Hungary: Indirect but comprehensive bureaucratic control, *Comparative Economic Studies*, jg. 31, nr. 4, 1989, blz. 10-52.

6. Zie een rapport van de president van de Hongaarse Nationale Bank, Monetáris célok 1989-re (Monetaire doelstellingen voor 1989), *Figyelő*, jg. 33, nr. 13, 30 maart 1989, blz. 15.

7. W. Swaan, Prijsregulering en het bureaucratisch onderhandelingsproces in Hongarije: een behaviouristisch- institutionele verklaring, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, jg. 12, nr. 1, 1989, blz. 28-53.

8. J. Kornai spreekt in dit verband over "shortage preserving supply behaviour". Zie J. Kornai, Gomulka on the soft budget constraint: a reply, *Economics of Planning*, jg. 19, nr. 2, 1985, ihb. blz. 53.

9. V. Kontorovich, *Inflation in the Soviet investment complex*, part II, Command Economies Research Inc., 1988.

Tabel 2. De samenstelling van de geplande stijging van consumentenprijzen, 1989 en 1990 (procenten)

	Totale effect op de consumentenprijzen		Effect op de officieel vastgestelde prijzen	
	1989	1990	1989	1990
Doorwerking centrale maatregelen genomen in voorafgaande jaar	0,5	0,7	1,0	3,2
Effect vermindering prijsverlagende subsidies of verhoging indirecte belastingen	2,7	3,6	8,6	8,5
Effect gelijktijdige verandering van prod.- en consumentenprijzen	8,5	18,4	10,8	17,0
Effect vergroot assortiment en vraagverschuiving naar duurere producten	2,0	1,7	0,5	0,3
Totaal	13,7	24,5	20,9	29,0

Bron: J. Cinkotai, Ami a 15 százalék mögött van (Wat er achter de 15% steekt) *Figyelő*, jg. 33, nr. 2, 12 januari 1989, blz. 9; J. Cinkotai, A szakember jóslata: 25 százalékos infláció (De prognose van een deskundige: 25% inflatie), *Figyelő*, jg. 34, nr. 7, 15 februari 1990, blz. 1, 8.

verklaren subsidieverminderingen maar een klein gedeelte van de prijsstijgingen.

Dynamische aspecten van ondernemingsgedrag

Wat betreft de dynamische aspecten van het ondernemingsgedrag zijn er wel enkele opmerkelijke veranderingen waar te nemen. Al enkele jaren proberen Hongaarse bedrijven op grote schaal nieuwe producten te ontwikkelen en nieuwe markten aan te boren. Bij veel bedrijven is men weliswaar nog niet verder gekomen dan de vage notie dat er iets moet gebeuren, bij anderen ligt er alleen een plan, maar hier en daar worden al behoorlijke resultaten geboekt. Hoewel het feitelijk gedrag nog ver af ligt van wat wenselijk zou zijn, zijn deze veranderingen van grote betekenis in het licht van de praktijk uit het verleden, toen het onvoldoende loonde voor bedrijven om innovatief te opereren.

Veranderingen in de vraag

Voor veel ondernemingen is een terugval van de vraag voor hun traditionele producten de voornaamste reden om een uitbreiding van hun activiteiten te overwegen. Dit begon rond 1986 en 1987 ernstige vormen aan te nemen, vooral in de consumptiegoederenindustrie. De terugval van de vraag hangt samen met de aanhoudende daling van de levensstandaard, de (relatieve) prijsstijgingen van de betreffende producten en met het feit dat de kernproducten van veel ondernemingen op de binnenlandse markt al lang in de rijpheids- of teruggangsfase verkeren. Voorts worden veel bedrijven geconfronteerd met het feit dat hun productiepakkett te weinig gedifferentieerd is, hetgeen veelal ook te maken heeft met paternalistische aanbodrestricties die voorheen door de autoriteiten werden opgelegd. De staatsondernemingen kunnen niet inspringen op de optredende vraagverschuiving naar producten van hogere kwaliteit, omdat ze de benodigde technologie niet of onvoldoende in huis hebben.

Toetredingsdreiging

De waargenomen verschuiving in het dynamisch marktgedrag wordt nog eens versterkt doordat gedurende 1989 een toetredingsdreiging ontstond, waarvan de staatson-

dernemingen eerder altijd gevrijwaard waren gebleven. Deze toetredingsdreiging had gedeeltelijk te maken met de boven besproken beleidsmaatregelen, in het bijzonder met de nieuwe Wet op de ondernemingen en met de groot-scheepse importliberalisatie. Nog belangrijker echter waren de alomvattende politiek-economische veranderingen van 1989. De desintegratie van de partijstaat betekent opeens een enorme bedreiging voor de staatsondernemingen, aangezien de ministeries en partijorganen die voorheen toezicht hielden hen nu niet meer zullen kunnen beschermen tegen toetreding van ongewenste concurrenten¹⁰. Bovendien raken bedrijven er van doordrongen dat ze in toenemende mate zelf verantwoordelijk zullen zijn voor de financiering van hun investeringen. Dit leidt er onder meer toe dat diverse kartels die jarenlang onder toezicht van de centrale organen functioneerden nu uiteen beginnen te vallen en met elkaar wedijveren om het verwerven van buitenlands kapitaal.

Hoewel de toetredingsdreiging toenam gedurende 1989, was de feitelijke toetreding erg gering. Het bleek nog immer gemakkelijker en aantrekkelijker voor producenten om de beschikbare middelen te besteden dan om te besparen en te investeren in aandelen of nieuwe vestigingen¹¹. Concurrentie van betekenis ontstond slechts in enkele sectoren waar de importen geliberaliseerd zijn, hetgeen significant lagere prijsstijgingen of zelfs prijsdalingen met zich meebracht. Het effect van de importliberalisatie wordt in het algemeen evenwel nogal belemmerd, of op zijn minst vertraagd, door het feit dat in veel bedrijfstakken importen altijd zijn afgehandeld door de (enige) binnenlandse producent.

Verklaring en beleidsimplicaties

Uit het voorafgaande is gebleken dat er zich de laatste jaren enkele bescheiden veranderingen hebben voltrokken in het gedrag van Hongaarse ondernemingen, gedeeltelijk reeds voor de ineenstorting van de hiërarchie, gedeeltelijk ook in samenhang daarmee. De toegenomen aandacht voor de introductie van nieuwe producten lijkt een breuk te impliceren met het bekende ondernemingsgedrag in centraal geleide volkshuishoudingen, waar immers in het algemeen onvoldoende aandacht is voor produktinnovaties. Procesinnovaties worden nog wel enigermate ondernomen, zij het niet zozeer uit overwegingen van kostenminimalisatie, als wel om de gevoeligheid voor tekorten van grondstoffen en hulpmiddelen te verminderen.

De gedragsverschuiving in Hongarije zou onmogelijk zijn geweest zonder de reeks quasi-hervormingen die sinds 1968 hebben plaatsgehad, hoe gering die op zichzelf ook waren. De afschaffing van de planinstructies betekent dat de samenstelling van de productie gemakkelijker aangepast kan worden. Door de mogelijkheid zelfstandig te opereren op de wereldmarkt, zonder de tussenkomst van staatshandelondernemingen, hebben veel bedrijven op zijn minst de smaak te pakken gekregen om op echte markten te gaan opereren. Ook het prijssysteem, waar vaste staatsprijzen veelal vervangen zijn door een of an-

10. Dat was overigens niet alleen in het belang van de ondernemingen, maar ook van de toezichhoudende organen, die bij een veelheid aan concurrerende ondernemingen het overzicht zouden verliezen. Zie verder W. Swaan, Prijsregulering en het bureaukратisch onderhandelingsproces in Hongarije: een behaviouristisch-institutionele verklaring, *Tijdschrift voor Politieke Economie* jg. 12, nr. 1, 1989, ihb. blz. 42-47.

11. Gy. Matolcsy, Gazdaságpolitikai kudarcc: betelt a liberó (Een falend economisch beleid: de liberalisering heeft zijn kritische punt bereikt), *Heti Világgazdaság*, jg. 11, nr. 48, 2 december 1989, blz. 68-71.

dere meldingsplicht, heeft ondernemingen gedwongen enige minimale aandacht te schenken aan de allocatieve functie van prijzen. Uit case-studies blijkt dat ondernemingen die al enige tijd een beperkte vrijheid genoten gemiddeld innovatiever opereren, terwijl bedrijven die voor alles vooraf goedkeuring moesten vragen geen enkel benul hebben wat te doen als ze geheel vrijgelaten zouden worden. Hoe dit ook zij, de ernstige terugval van de vraag, waarmee veel bedrijven in Hongarije zich de laatste jaren geconfronteerd zagen en die de belangrijkste impuls vormde voor de toegenomen aandacht voor de samenstelling van het productiepakket, heeft nauwelijks geleid tot een grotere gevoeligheid voor kostenstijgingen.

De verklaring voor deze dichotomie moet gezocht worden in de doelstelling van de centrale organen en in asymmetrische informatieproblemen binnen het systeem van indirecte bureaucratische controle. De voornaamste doelstelling van de centrale organen is niet winstmaximalisatie, maar maximalisatie van de productie onder haar controle¹². Men is wel geïnteresseerd in kostenbesparingen, wellicht meer wat betreft materiaalkosten dan wat betreft arbeidskosten, maar vanwege asymmetrische informatieproblemen zijn de centrale organen binnen het heersende reguleringssysteem niet in staat ondernemingen op dit punt te selecteren. Terwijl ondernemingen een *potentiële* afzetting gemakkelijk kunnen verbergen, door eenvoudig hun inspanningen te beperken, kan een stagnatie of terugval van de *feitelijke* afzet niet verborgen worden. De centrale organen zijn in zo'n geval minder geneigd investeringsfondsen toe te wijzen, terwijl dit voor de bedrijven juist van levensbelang is, vooral omdat hun positie in het bureaucratische onderhandelingsproces sterk afhangt van hun omvang¹³. Al met al wordt het lonend voor de bedrijven om innovatiever op te treden, echter *alleen* door nieuwe activiteiten te ondernemen en niet zozeer door efficiënter te produceren – wat dit laatste betreft hebben de bedrijven immers geen informatie moeten prijsgeven over hun reserves. Dit proces kon al eerder op beperkte schaal worden waargenomen in de Hongaarse economie, toen bedrijven wier producten in de teruggangsfase verkeerden paradoxaal genoeg gemiddeld innovatiever opereerden dan andere ondernemingen. Zoals opgemerkt doet dit zich nu op grote schaal voor, vooral in de consumptiegoederenindustrie.

We zien dus dat de veranderingen in het ondernemingsgedrag vooral hun oorzaak vinden in ontwikkelingen binnen het stelsel van indirecte bureaucratische controle en vooralsnog hoogstens versterkt zijn door de beginnende markthervormingen. Tevens blijkt hoe diep geworteld het gebrek aan kostenbeheersing is in deze economieën, hetgeen een fundamenteel probleem vormt bij het overgangsproces naar een markteconomie, in het bijzonder bij de invoering van vrije prijzen. Goed functionerende markten zullen toch al niet van de ene dag op de andere tot stand kunnen worden gebracht, en dit proces zal zeker niet bevorderd worden door een hoge inflatie, een snel verslechterende concurrentiepositie en politieke instabiliteit ten gevolge van dalende lonen. Privatisering en een restrictief monetair beleid zonder uitwijkmogelijkheden in de vorm van expliciete en impliciete subsidies (zoals in 1989 nog het geval was) zijn noodzakelijk, maar ze kunnen slechts tot een opbloei leiden wanneer er een innovatief aanbodpotentieel aanwezig is, en ook dan alleen op termijn.

Privatiseringsproces

Het grote probleem is dat er nog maar weinig entrepreneurs zijn in de privé-sector, die bovendien in het algemeen over weinig kapitaal beschikken. De bestaande ondernemingen zijn daarentegen de oorspronkelijke ondernemersfuncties grotendeels kwijtgeraakt bij de vestiging van het

staatssocialisme¹⁴. Verkoop van staatsondernemingen aan het zittende management ligt voor de hand, maar is vaak problematisch, omdat financiers geen maatstaven hebben om de ondernemerskwaliteiten van het management in een marktomgeving te beoordelen. Simpelweg overdragen 'om niet', zoals in Hongarije in 1989 veelal langs duistere constructies gebeurde, lijkt geen wenselijke oplossing. Gedeeltelijk kunnen deze problemen worden ondervangen door buitenlands kapitaal in te schakelen, maar als men zich daar teveel op verlaat, zal er op termijn moeielijk een uitstroom van primaire inkomens optreden, terwijl binnenlandse ondernemers onontbeerlijk zijn voor een structurele opbloei van de economie¹⁵.

Om deze redenen is niet alleen in Hongarije, maar ook in de andere landen van Oost-Europa een gefaseerd privatiseringsproces te overwegen, waarmee niet noodzakelijkerwijs gezegd is dat dat langzaam moet verlopen. In kapitaalintensieve sectoren, in het bijzonder in de dienstensector, kan privé-eigendom onmiddellijk worden ingevoerd. Hiermee kan tevens een beginnende groep van binnenlandse ondernemers ontstaan, die later mogelijk in andere sectoren gaan investeren. Andere ondernemingen kunnen geleidelijk worden verkocht, eerst waarschijnlijk vooral aan buitenlandse ondernemingen, later ook aan binnenlandse geïnteresseerden. Staatsondernemingen die nog niet verkocht zijn, zullen onderworpen moeten blijven aan vormen van indirecte bureaucratische controle, vooral om hun bestedingen (lonen, kredieten) te beheersen.

Het interessante van dit soort regulering is dat het tevens de kiem kan leggen voor een heropleving van de oorspronkelijke ondernemersfuncties, vooral in sectoren die voorheen strikt gecontroleerd werden, ook al kan het op zichzelf hoogstens voor graduele veranderingen in het ondernemingsgedrag zorgen. Een ietwat afgezwakte vorm van indirecte bureaucratische controle als korte overgangsfase is natuurlijk vooral relevant voor landen die zo'n systeem eerder niet kenden, maar ook in Hongarije biedt het nog mogelijkheden in sectoren die voorheen strikt gecontroleerd werden, zoals de levensmiddelenindustrie. Wanneer vooraf de termijn van privatisering wordt vastgesteld, heeft het zittende management een prikkel om zijn kwaliteiten te tonen om zo een management buy-out te kunnen financieren. Het is duidelijk dat ook een dergelijk gefaseerd proces van privatisering nog met genoeg strubbelingen gepaard zal gaan, gezien de tekortkomingen van het ondernemingsgedrag onder indirecte bureaucratische controle. Het kan echter wellicht voorkomen dat de bestaande binnenlandse productiecapaciteit binnen de kortste keren wordt weggevaagd.

Wim Swaan

12. Zie: F. Fehér, A. Heller, Gy. Márkus, *Dictatorship over needs*, Basil Blackwell, Oxford, 1983, ihb. blz. 65-71.

13. Vergelijk J. Kornai, *The economics of shortage*, North Holland, Amsterdam 1980, en M. Csanádi, A döntési mechanizmus szerkezetéről (Over de structuur van het besluitvormingsmechanisme), *Társadalomkutatás*, jg. 4, december 1987, blz. 5-27. Eigen middelen van de ondernemingen hebben geen rol van betekenis gespeeld in de investeringen, omdat winsten in de praktijk altijd door de centrale organen zijn afgeroomd en herverdeeld.

14. Dit vormt ook een belangrijke verklaring voor het mislukken van het hervormingsproces van de afgelopen twintig jaar. Zie A. Inzelt, *Rendellenesség az ipar szervezetében*, (Afwijkingen in de structuur van de industrie), *Közgazdasági és Jogl. Könyvtár*, Boedapest, 1988.

15. Zie bij voorbeeld: I. Szelényi, *Polgárosodás Magyarországon: nemzeti tulajdonos polgárság és polgárosodó értelmiség* (Verburgerlijking in Hongarije: een nationale burgerij met eigen bezit en een verburgerlijkende intelligentsia), *Valóság*, jg. 33, nr. 1, januari 1990, blz. 29-41.